Petru BUTUC
Institutul de Filologie al AŞM
(Chişinău)

MOTIVAȚIA CATEGORIILOR SINTACTICE ÎN RAPORT CU CELE LEXICALE

Motivation of syntactic categories vs. lexical categories

Abstract. Applying the correlation criterion of shape-content, we can easily see that the lexical units (words) at the syntactic level are quite unstable. The function of every word it isn't dominant in every sentence, that's because syntax is imposing its own rules that are emerging from its syntactic categories, and these are a direct expression of communicative rapports. That's why the syntactic – semantic value of the words in the sentence do not apply with their lexical-semantic value.

Keywords: shape, content, lexical unit, syntactic unit, syntactic category, lexical category, informational-communicative content, syntactic rapports etc.

În general, problema raportului dintre conținut şi formă în gramatică a fost pentru prima dată pusă în discuție de cunoscuții lingvişti A. A. Potebnea, A. A. Şahmatov, I. I. Mescianinov, W. Meyer-Lübke, fiind nevoiți să aibă pe atunci aprigi polemici cu neogramaticienii, care confundau forma gramaticală a cuvântului în propoziție cu conținutul lui informativ-comunicativ, suprapunând, astfel, valoarea lexico-semantică cu cea semantico-sintactică. Pentru neogramaticieni, lexicologia şi sintaxa aveau cam acelaşi obiect de studiu, atât doar că „în lexicologie erau analizate cuvintele aparte, iar, în sintaxă, erau supuse analizei grupurile de cuvinte" [1].

Mai târziu, pentru a evita atare erori, a fost necesar ca, la analiza faptelor de limbă, la nivel sintactic, să se pornească de la înțelegerea şi determinarea mai întâi a specificului semantico-funcțional al cuvintelor, ca părți de propoziție. Numai însuşind acest procedeu, a fost posibil să fie clar şi înțeles că în gramatică perceperea corectă a problemei raportului dintre formă şi conținut este şi rămâne a fi problema-cheie, în tot sistemul morfosintactic, de vreme ce reprezintă în sine comportamentul formei structural-gramaticale a cuvintelor în propoziție, în relație cu sensul lor informativ-comunicativ şi funcțional. Perceperea incorectă a acestei relații (formă-conținut) poate conduce la variate concluzii ireale, abstracte şi chiar izolate de realitatea imanentă a materialului faptic constitutiv.

Din aceste considerente, în ultimii şaptezeci de ani, tot mai mulți cercetători practică analiza sintactică a faptelor de limbă anume în baza respectivului temei metodologic,

BDD-A26040 © 2017 Academia de Științe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:50:50 UTC)

ținându-se cont în permanență de context şi situație, prin care este urmărit comportamentul sistemic al variatelor funcții sintactice ale tuturor cuvintelor şi construcțiilor, aflate într-o dependență directă față de materialul concret de limbă.

Aplicând criteriul corelației formă-conținut în toate situațiile sintactice, mai este necesar ca, la analiza părților de propoziție şi a propozițiilor în frază, să se țină cont în permanență şi de comportamentul morfologic al cuvintelor, care le reprezintă ca structuri gramaticale, şi de cel lexicologic, prin care cuvintele sunt tratate ca unități nominative, dar nicidecum să se ia în considerare numai specificul lor semantico-funcțional, sintactic. Făcând abstracție de particularitățile manifestării cuvintelor la toate nivelurile, va fi imposibil să obținem rezultate reale, întrucât, la nivel sintactic, erorile pot să se producă destul de uşor. De aceea, nu de puține ori, la analiza sintactică a părților de propoziție, putem observa că unul şi acelaşi cuvânt poate obține nu numai o singură valoare sintactică, dar mai multe, în funcție de regentul său. Sau, mai mult decât atât, unul şi acelaşi cuvânt în propoziție, însoțit de aceeaşi prepoziție, nu poate avea strict una şi aceeaşi valoare semantico-sintactică în toate situațiile comunicative.

Să analizăm sub acest aspect următoarele exemple: 1) *La noi* ***de jale*** *povestesc/ A codrilor desişuri/ Şi jale duce Mureşul/ Şi jale duc tustrele Crişuri*. (O. Goga) şi 2) ***De jale*** *plânge tata,*/ ***De jale*** *plâng şi eu.* (V. Romanciuc) Cuvintele subliniate sunt părți de propoziție, exprimate prin una şi aceeaşi parte de vorbire (substantivul „jale", însoțit de una şi aceeaşi prepoziție – „de"). Ca unități sintactice însă cumulează valori diferite: în exemplul (1), funcția de complement indirect (*la noi desişurile codrilor povestesc*... despre ce? – despre jale (*de jale*); în exemplul (2), valoarea semantico-sintactică este de complement circumstanțial cauzal (*tata plânge*... din ce cauză? – *din cauză că îi este jale de ceva* („de jale"); *eu plâng*... din ce cauză? – *din cauză că îmi este jale de ceva* (*de jale*).

În atare situații sintactice, semantica lexicală a substantivului „jale" a devenit foarte „sensibilă", în raport cu verbul determinat: în prima situație sintactică, față de verbul *povestesc*, iar în cea de-a doua – față de verbul *plâng*.

Aşadar, la nivel sintactic, unitățile lexicale (cuvintele) pot avea o manifestare instabilă. Funcția fiecărui lexem nu este predeterminată în orice enunț şi frază, deoarece sintaxa îi impune fiecărui cuvânt propriile rigori ce provin din categoriile ei sintactice, iar categoriile sintactice sunt o expresie a raporturilor comunicativ-informative, care se realizează prin îmbinarea morfologică şi sintactică a cuvintelor în orice enunț şi a propozițiilor în orice frază. Valoarea lexico-semantică a cuvântului nu se suprapune cu valoarea lui sintactico-semantică. În urma raporturilor sintactice dintre cuvinte în propoziție, cuvântul obține sensuri informativ-comunicative, ceea ce devine clar că raporturile dintre cuvinte la nivel sintactic nu permit suprapunerea categoriilor lexicale cu cele sintactice, deoarece dispun, în particular, de motivația lor proprie: categoriile lexicale îşi au motivație lexico-semantică, iar categoriile sintactice îşi au o motivație semantico-funcțională, obținută în baza raporturilor gramaticale dintre cuvinte în propoziție.

BDD-A26040 © 2017 Academia de Ştiințe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:50:50 UTC)

Specificul sau individualitatea propriu-zisă a raporturilor sintactice este însă cu mult mai pregnantă atunci când părțile de propoziție sunt exprimate prin variate forme structurale ale fenomenului lingvistic, numit *repetiția*, care, în lingvistica românească, „a fost cercetată sub diferite aspecte, atât ca fenomen sintactic, determinabil sub aspect structural, cât şi ca procedeu stilistic, caracteristic vorbirii populare, precum şi limbii literaturii artistice” [2]. Cert rămâne faptul totuşi că majoritatea lingviştilor, care s-au ocupat de studiul repetiției ca fenomen lingvistic, au ajuns la concluzia că structurile repetitive contribuie „la reliefarea prin insistență a semnificației termenului repetat”. Totodată, repetiția serveşte şi „pentru a exprima fie întărirea ideii conținute într-un cuvânt, fie variate raporturi între constituenții enunțului sau frazei” [3]. Cu ajutorul repetiției se mai exprimă „ideea de superlativ, de intensiv, de durata sau chiar ideea de progresie, alternanță, succesiune, limitare,continuitate, excludere” etc. [4].

Aceste multiple valori comunicativ-informative se realizează în paralel cu sensul informativ de bază, care poate fi perceput numai în baza unui singur component al repetiției. Fenomenul reluării aceluiaşi cuvânt prin repetare se produce cu scopul stilistic de a crea sus-numitele plusvalori. Repetițiile se pot manifesta la nivel sintactic prin toate funcțiile, marcând şi variate valori stilistice, ceea ce vom încerca să demonstrăm în continuare.

În fraza: *Aprig bate vântu-n maluri/ Să se scoată din țâțâni/ Şi resfiră peste dealuri/* ***Salbe,_salbe*** *de lumini* (Petru Zadnipru), cuvintele subliniate îndeplinesc funcția de complement direct, în bloc sintactic. Această parte de propoziție conține două unități lexicale, ceea ce este motivat, la nivel sintactic, de plusvaloarea semantică, plusvaloare care semnifică numărul foarte mare de obiecte (*salbe*). Respectiva unitate sintactică, datorită fenomenului reluării prin repetare, în paralel cu sensul informativ de bază (de obiect direct ce suferă acțiunea verbului-predicat – *resfiră*), mai exprimă şi un sens informativ suplimentar, care are o motivație stilistico-sintactică certă.

Unitatea lexicală *salbe* nu ar fi fost capabilă de sine stătător, aparte, să-şi realizeze plusvaloarea semantico-sintactică. La nivel comunicativ, cuvântul „salbe” a fost nevoit să se conformeze fenomenului reluării prin repetare, ca să poată genera plusvaloarea semantică, ceea ce demonstrează că sintaxa, prin raporturile sale, conține alte categorii şi anume categoriile sale sintactice proprii, care, după cum am menționat, nu se suprapun cu categoriile lexicale.

Acelaşi comentariu cumulează şi unitatea sintactică, cu funcție de *element predicativ suplimentar (E.P.S.),* marcată prin subliniere, din fraza: *Ploaia cade* ***albă, albă****/ Peste firea în frământ/ Eu aştept să văd cum iese/ Firul ierbii din pământ.* (Gr. Vieru) Reluarea adjectivului *albă* are o motivație stilistico-sintactică şi anume cea de a crea ideea de superlativ (*ploaia este extraordinar de albă*). Dacă la nivel sintactic am dezmembra această repetiție, lăsând să rămână doar un singur adjectiv, ar dispare şi plusvaloarea semantico-sintactică. Faptul că repetiția *albă, albă* are funcție sintactică de E.P.S. poate fi demonstrat prin aplicarea analizei transformaționale, obținând, drept rezultat, ceea ce exprimă această parte de propoziție – o simultaneitate în raport cu verbul-predicat al propoziției: *ploaia cade* şi, concomitent, *ploaia este albă, albă*.

BDD-A26040 © 2017 Academia de Ştiințe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:50:50 UTC)

Din exemplele analizate, putem uşor constata că sintaxa nu se suprapune cu lexicul şi nici lexicul, la rândul lui, nu formează conținutul sintaxei. Sintaxa nu este o formă structurală şi nici lexicul un conținut al acestei forme. Între sintaxă şi lexic se realizează în permanență o corelație sistemică şi motivată, fiindcă „sintaxa coordonează cu categoriile ei proprii conținutale, care se manifestă numai în procesul vorbirii. Delimitarea categoriilor sintactice poate fi efectuată doar în timpul cercetării funcțiilor sintactice ale acestor categorii" [5].

Charles Bally, unul din editorii celebrului „Curs de lingvistică generală" al lui Ferdinand de Saussure, străduindu-se insistent să demonstreze caracterul motivat al semnului lingvistic, ne-a atras atenția că „oamenii, în procesul comunicării, îşi exprimă nu numai gândurile, dar şi sentimentele şi atitudinea proprie față de ceea ce vorbesc". În felul acesta apare, după părerea noastră, nu numai motivația cuvântului, ca unitate lexicală, ci şi motivația sintagmelor, propozițiilor, ca unități ale sintaxei. Tot astfel se realizează şi sensurile figurate ale unităților comunicative, care au drept temei gândirea omului în raport cu realitatea. De aceea, „unitățile limbii (lexicale şi sintactice), precum şi sistemul limbii în general, nu pot să rămână nemotivate pentru purtătorii unei limbi materne" [6]. Anume raportarea conținutului informativ la realitatea existentă sau imaginară constituie una din cele mai importante condiții sau proprietăți ale motivației semnului lingvistic la nivel sintactic, unde cuvântul devine unitate comunicativă. Fără motivație logică şi semantică, unitățile sintactice, provenite din cele lexicale, „nu pot funcționa şi nici chiar exista" [7].

Este real că regulile încadrării lexicului în structura propoziției nu ține de lexicologie, ci doar de sintaxă, dar ceea ce devine paradoxal este însă faptul că, „în caz de înlăturare a lexicului din sintaxă, se va produce o sărăcire definitivă a categoriilor conținutale, sintactice, care până în prezent nu au fost nici sesizate până la capăt şi nici determinate" [8]; aceasta are loc şi datorită faptului că orice comunicare la nivel sintactic este în permanență însoțită nu numai de logică şi semantică, dar şi de factorul psihologic, care constituie expresia directă a nivelului intelectual al fiecărui vorbitor, ceea ce face ca unul şi acelaşi gând să fie construit prin multiple şi variate structuri sintactice, dar acestea alcătuiesc o formă specifică de manifestare a raporturilor sintactice dintre cuvinte în propoziție. Tot astfel se explică şi individualitatea categoriilor sintactice față de cele lexicale, fiecare dintre ele avându-şi propriile motivații.

Prin urmare, lexicul limbii nu alcătuieşte conținutul sintaxei, tot aşa cum nici sintaxă nu constituie forma lexicului. Fiecare din aceste compartimente dispune de propriile categorii, care sunt o expresie reală a specificului raporturilor ce se produc în mod individual, aparte, pe niveluri, cu propriile lor motivații. De aceea, categoriile sintactice nu se suprapun cu categoriile lexicale şi nici nu se separă. Ele doar interacționează în permanență.

BDD-A26040 © 2017 Academia de Științe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:50:50 UTC)

Referințe bibliografice

1. Будагов Р. А. *Язык и речь в кругозоре человека*. Москва: Добросвет, 2000, p. 205.

2. Byck, Jacques. *Studii şi articole*. Bucureşti: Editura Ştiinţifică, 1967, p. 151-166.

3. Iordan, Iorgu. *Stilistica limbii române*. Bucureşti: Editura Ştiinţifică, 1975.

4. Melniciuc, Ion. *Superlativul în limba română*. Chişinău: Ştiinţa, 1981.

5. Ломтев Т. П. *Вопросы выбора глагола* // Прблемы двуязычия и многоязычия. Москва: Наука, 1972, p. 343.

6. Будагов Р. А. *Борьба идей и направлений в языкознании нашего времени*. Москва: Наука, p. 62.

7. Будагов Р. А. *Ibidem*, p. 62.

8. Ломтев Т. П. *Ibidem*, p. 343.

BDD-A26040 © 2017 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:50:50 UTC)